

OBRAZOVANJE KAO RAZVOJNA SUPSTANCIJA (Društvene promjene i uloga znanosti)

Antun Mijatović

Institut za primijenjena društvena istraživanja, Zagreb

UDK 37.014(497.5)
37.015

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 10. 5. 1995.

Iskazani podaci istraživanja o obrazovanosti radno aktivne populacije, prema zaključku autora, imaju višestruko značenje za procjenu mogućnosti razvoja Republike Hrvatske. Istražujući uzroke i posljedice koje su djelovale na sadašnju razinu obrazovanosti radno aktivne populacije, iskazani su i drugi pokazatelji koji djeluju na temeljne pretpostavke socijalnog, gospodarskog i kulturnog razvoja Hrvatske. Istraživanje nedvosmisleno pokazuje da se znanje i sposobnost radno aktivne populacije respektira kao razvojna supstancija, pa je utoliko značajnije sustavno, znanstveno i dugoročno djelovati na promjene u nacionalnom školskom sustavu. Pozivajući se na brojna istraživanja, kao i na stavove relevantnih međunarodnih organizacija, istraživanje pokazuje visoku korelaciju i presudne utjecaje obrazovanosti radno aktivne populacije s porastom nacionalnog proizvoda kao i svim drugim aspektima razvoja. Osobito su značajne one tvrdnje koje dovode u vezu obrazovanost s realnim pretpostavkama za razvoj demokracije. Brojni zaključci koji proizlaze iz predočenih podataka i koji se odnose na tržište rada, visokoobrazovane kadrove, strukturu strukovnih skupina, zapošljavanje na poslovima za koje se dio populacije obrazuje, rječito govore o nedjelotvornom sustavu i njegovom konceptualnom utemeljenju. Obrazovanje kao supstancija razvoja otvara brojna i sudbinska pitanja društvenog sustava, koncepcije razvoja i djelovanja raznolikih segmenata (društvenih podsustava) koji moraju biti stabilni i dugoročno usmjereni na rješavanje pobrojanih i iskazanih pitanja.

Suvremeno postindustrijsko društvo u svom demokratskom i svakom drugom razvoju kao i njegovoj tehnološkoj osnovici, tj. informatičnosti, istinski ostvaruje brze i dinamične tokove brojnih i raznolikih promjena. Te promjene predstavljaju

takve temeljite izmjene dnevnih, tjednih, mjesečnih i godišnjih rutina većine pučanstva da ih je nezamislivo ostvariti bez odgovarajućih znanja i pripremljenosti. Zbog tako iskazanih promjena, obrazovanje je početkom šezdesetih godina ovog stoljeća postalo predmetom svekolikog mjenjanja, reformiranja i stalnog kritičkog promišljanja. Može se zaključiti kako se brojni problemi suvremena svijeta upućuju na obrazovanje kao na jedinu i spasonosnu adresu (ekološko obrazovanje i osvještjenje, obrazovanje za mir i razumijevanje, obrazovanje za brze i temeljite društvene promjene, obrazovanje za multikulturalno društvo, obrazovanje za demokraciju, obrazovanje za toleranciju, obrazovanje za ravnopravnost, obrazovanje za solidarnost i sl.) koja bi trebala riješiti brojna otvorena pitanja suvremena svijeta. S našeg stajališta, ovim globalnim zahtjevima mogli bi se dodati i oni koji upravo odražavaju našu autentičnu situaciju, a ta je da se istodobno odvija povijesni proces samosvojnog održavotvorenja, puno nacionalno osvještjenje, borba za oslobođenje međunarodno priznatog teritorija države i prijelaz iz povijesno poraženog monističkog sustava u pluralnu demokraciju (tržišni odnosi, ljudska prava i slobode, tržište rada, odnosi kapitala i sl.). U takvim okolnostima suviše je naglašavati koliko ulogu ima obrazovanje i kako presudan utjecaj može proizaći iz prosječno obrazovane populacije koja je istodobno i subjekt i objekt svih tih sudbonosnih i velikih promjena.

Zanemarujući navedene značajke koje se danas beziznimno pridaju obrazovanju i obrazovanosti radno aktivne populacije te smještajući ovo pitanje samo u prostor kulturnog i gospodarskog razvoja, možemo ustvrditi da je prema nebrojenim i neprijepornim stajalištima, od izvješća eksperata UNESCO-a pa do velikih kompanija, banaka i Međunarodnog fonda za razvoj (Naisbill: Megatrends, 1984), potvrđeno ono kako je znanje i sposobnost najveće blago svake socijalne zajednice, najpouzdanija valuta i najbolje jamstvo isplativosti raznolikih ulaganja. Znati znači imati i moći, biti sposoban suvislo oblikovati izlaz iz svake situacije u svoju i/ili nacionalnu korist i na dostojanstven način vladati racionalnim i svrsishodnim učincima nad resursima koji stoje na raspolaganju ili ih uopće nema (Japan).

Društvene su promjene, sa stajališta obrazovanja¹, zadnjih tridesetak godina dobile u najboljoj mogućoj mjeri zajednički nazivnik u sintagmi "kriza obrazovanja" (Cummst, 1973). Kriza obrazovanja od sredine šezdesetih godina varirana je u gotovo svim mogućim kombinacijama i po broju aktualnih stručnih i znanstvenih radova nadmašila je druge aktualne "krize" suvremenog svijeta ("energetska kriza", "ekološka kriza", "populacijska eksplozija" ili "moralna kriza"). Kriza obrazovanja temeljito je i svestrano produbila svekoliko poimanje suvremenog svijeta i njegove apsurdne suprotnosti te pokazala da su mnoge od tih suprotnosti i nastale zbog nedovoljnog ili nekvalitetnog znanja kojim raspolažemo. Industrijski razvijene zemlje izradile su i neprestano doraduju svoje procjene i bilance nacionalne pameti, koje su izravno i neizravno utjecale na reforme

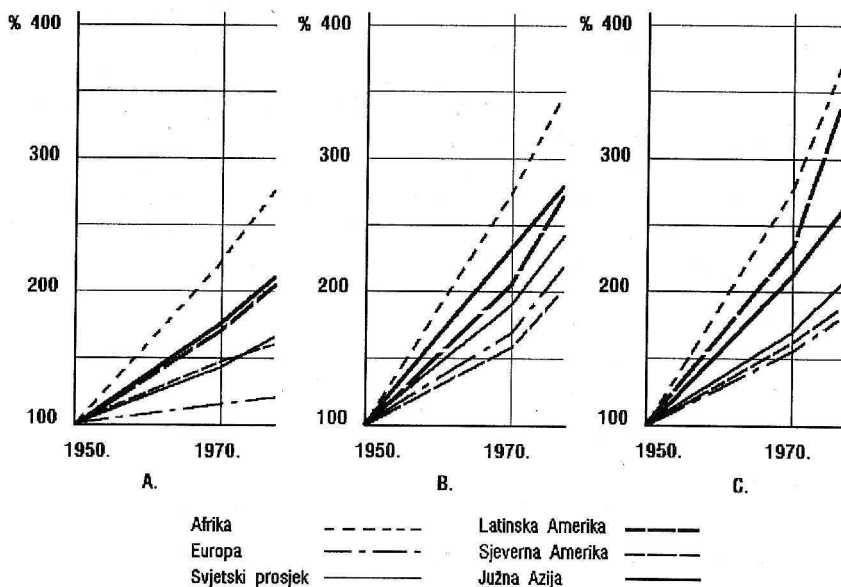
1

Kahn – Phelps: *The Economic Present and Future*, Futurist, London – 1979.

i svekolike druge promjene u nacionalnim školskim sustavima. Pitanje obrazovanja, obrazovanosti i znanja postalo je jedno od razvojnih i strateških pretpostavki o kojima svi nacionalni sustavi skrbe na najbolji mogući način (Kultura obrazovanja, Mijatović, 1991). Danas, u eri postkomunističkog nebipolarnog svjetskog poretka, jedan od najvažnijih i najrespektabilnijih razvojnih resursa jest pamet, tj. znanje i sposobnost da se odrednice suvremene znanosti, tehnologije i gospodarstva što povoljnije, djelotvornije i bezopasno koriste za svekoliki nacionalni razvoj.

O takvom poimanju vrijednosti znanja, a nije prijeporno da postoji i drugo, i sposobnosti mlade generacije² najrječitije govore podaci o izdvajanju za obrazovanje u svjetskoj zajednici posljednjih dvadesetak godina (vidi dijagram br. 1). Dijagram odvojeno prikazuje rast izdvajanja za osnovno, srednje i visoko obrazovanje u regijama i kao svjetski prosjek.

Dijagram 1

A = Porast sredstava u svjetskoj zajednici namijenjenih osnovnom obrazovanju (%)

B = Porast sredstava u svjetskoj zajednici namijenjenih srednjem obrazovanju (%)

C = Porast sredstava u svjetskoj zajednici namijenjenih visokom obrazovanju (%)

²

UNESCO *The training of primary science educators: a workshop approach*. Document No 13, UNESCO, Paris, 1985.

Najznačajnija karakteristika toga stanja jest da su od sedamdesetih godina industrijski razvijene zemlje svijeta jedna za drugom povećavale izdvajanje za školstvo na svim razinama u apsolutnom i relativnom smislu, sve dok to izdvajanje nije premašilo izdvajanja za nacionalne obrambene sustave (Land, 1971). Najznačajnije povećanje izdvajanja zabilježeno je za obvezatno obrazovanje mlade generacije te za visoko obrazovanje. Visoko obrazovanje u industrijski razvijenim zemljama stalno pokazuje tendenciju povećanja dviju varijabli – kako broj visokoobrazovanih osoba u radno aktivnoj populaciji tako i stalno povećanje broja studenata na tisuću (ili 10.000) stanovnika. Odakle takav bitno novi način shvaćanja uloge obrazovanja kao djelatnosti i znanja, kao posljedice učinkovitosti te djelatnosti? UNESCO je već početkom sedamdesetih godina istraživao međusobnu uvjetovanost obrazovanja i društvenog razvoja (porast BNP-a, razvoj djelatnosti, nematerijalna produkcija i sl.) te zaključio da postoji taj kauzalitet. Uz brojne druge činitelje koji pozitivno djeluju i pospješuju ovu korelaciju³ (struktura znanja, vrste pismenosti i sl.), jedan od osnovnih čimbenika jest prosječna obrazovanost radno aktivne populacije. Prosječna obrazovanost radno aktivne populacije predstavlja broj godina prosječnog pohađanja svih oblika regularnog školskog sustava (školoovanja) za sve osobe u aktivnom i pasivnom statusu na tržištu radne snage, različita spola, obrazovanja i profesionalne osposobljenosti. Prosječna obrazovanost je dakle broj koji pokazuje koliko godina institucionalnog obrazovanja u prosjeku ima radno aktivna populacija u jednom nacionalnom sustavu (nerijetko se prosječna obrazovanost iskazuje i kao pokazatelj za sve osobe iznad 15 godina starosti). Od konca sedamdesetih godina prosječna obrazovanost se gotovo na svaki način prati, procjenjuje, iskazuje i analizira u svakom pristupu i procjenama tržišta radne snage i korištenja ljudskog potencijala (*human resource management*). Međutim, osim procjena stanja, industrijski razvijene zemlje i brojne srednje razvijene zemlje svrsishodno su i aktivno djelovale na promjenu stanja:

- donošenjem odluka o produženju obvezatnog obrazovanja,
- vođenjem politike sve većeg prijelaza i obuhvata generacije učenika iz obvezatnog u srednje obrazovanje,
- povećavanje uključivanja radno aktivnih osoba u kraće neformalne oblike obrazovanja,
- stalna tendencija povećanja obuhvata i upisa na studije,
- razvijanjem sustava obrazovanja za potrebe tržišta rada.

Brojni autori (Walker, Stones, Zimmerman) afirmirali su problem suvremenog znanja, načina stjecanja tog znanja (Gardner, 1984), trajanje i kvalitetu znanja kao jedno od sudbinski važnih pitanja suvremenog svijeta. Od "pameti mogućnosti" prema "pameti odluka i odgovornosti" preko mnogih eksplicitnih i implicitnih kategorija kojima se barata u teoriji "razvojne supstancije" (Mijatović, 1988)

3

Hearden, A. *Education, culture and politics in West Germany*, Pergamon, London, 1976.

ipak je najznačajnije to da su svi svjesni kako se dovoljnom količinom pameti, njezinom kvalitetom i relativnom uporabnom trajnošću danas lakše i brže rješavaju problemi nacionalnih i regionalnih sustava, čak i kad su znatno ili jako ograničeni drugi resursi.

Svrshodni razvoj i korištenje ljudskog potencijala (intelektualnog potencijala) jedno je od ključnih pitanja svakog nacionalnog sustava, kako sa stajališta produkcije tog potencijala (školski sustav i obrazovanje) tako i sa stajališta usmjeravanja u pojedina područja ljudskog rada i korištenja. Danas se bez iznimke ističe da mlada generacija koja napušta školske klupe ili studij s određenom strukturom i kvalitetom znanja aktivno djeluje u socijalnom i proizvodnom sustavu slijedećih 40 i više godina, dakle do 2035. i dalje. Stoga nije marginalno ono pitanje koje se u cjelini ili u pojedinostima odnosi na to i takvo znanje.

Republika Hrvatska još nije spremna za takve rasprave i analize. To se prije svega može zaključiti iz aktualnih rasprava i prijedloga o nacionalnom školskom sustavu i obrazovanju nastavnika koji će putem školskog sustava upravo odlučujuće djelovati na profiliranju pameti mlade generacije. Unatoč tome što bi država koja izlazi iz jednog političkog sustava i ulazi u drugi politički sustav imala osobitih razloga da dopuni, aktualizira i proširi znanja svojih građana, a osobito mlade generacije koja se tek priprema za život i socijalne aktivnosti. Hrvatska je ova sudbonosna pitanja prepustila volonterskim i brzopletim rješenjima ili pojednostavila ove probleme ispod svih dopustivih razina, a za takvo stanje ne postoji pred javnošću ni jedna moguća prihvatljiva isprika. Koje bi se činjenice mogle navesti i potkrijepiti ovu tvrdnju?

Prije svega podaci koji pokazuju neke od onih relevantnih vrijednosti koje odudaraju od europskih industrijski razvijenih zemalja. Tu prije svega ulaze podaci o broju nepismenih.

Tablica 1

Godina popisa	1961.	1971.	1981.	1991.
Broj nepismenih %	12,9	9,0	5,6	3,0

Izvor: SLJ-94 (str. 71)

Iz prikazane tabele vidljivo je da je u Hrvatskoj još uvijek oko 3% nepismenih osoba, a podaci obuhvaćeni u tablici odnose se na cjelokupno stanovništvo iznad 10 godina starosti. Primjerice, broj nepismenih u Hrvatskoj 1971. godine bio je na razini koju među industrijski razvijenim zemljama Europe nije bilo moguće pronaći (9% populacije iznad 10 godina starosti). Broj nepismenih samo je jedan od pouzdanih indikatora niske obrazovanosti radno aktivne populacije. Razumljivo, značajni su i drugi podaci strukture nepismenih osoba, kao što su odnosi nepismenih između muškog i ženskog dijela populacije, starosne grupe i sl. Ukupna struktura obrazovanosti u Republici Hrvatskoj kao temeljni indikator obrazovnog stanja prikazana je u sljedećoj tablici (tablica 2), prema obrazovnim kategorijama kakve prati aktualna statistika.

Tablica 2

ŠKOLA /	GODINA	1961.	1971.	1981.	1991.
Bez škole i nepoznato		23,7	17,6	14,2	10,1
Od 4-7 razreda		53,3	43,6	31,9	21,2
Završena osnovna škola		8,6	14,8	19,2	23,4
Završena KV ili VKV škola		8,5	12,9	14,5	12,7
Završena srednja škola		4,1	7,5	13,8	23,3
Završena viša škola		0,6	1,4	2,7	4,0
Završen fakultet ili visoka škola		1,2	2,2	3,6	5,3

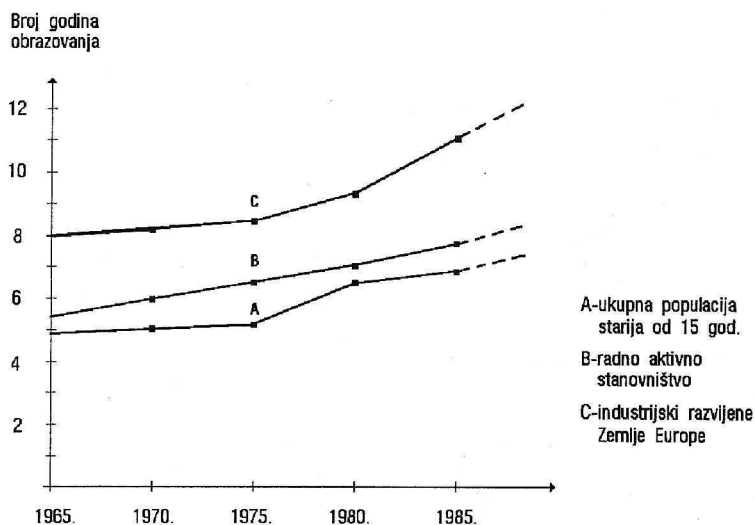
Izvor: SLJ-94 (str. 72-73)

Podaci su iskazani u postocima i zorno prikazuju dinamiku promjena u posljednja četiri desetljeća. Iz navedenih podataka mogu se analizirati procesi u više od četrdeset varijabli, no za naš pristup osnovno je zaključiti da uz prethodni podatak iz tablice 1 (oko 3% nepismenih) i podataka o osobama "bez škole ili nepoznato" proizlazi da je u Hrvatskoj u godini izbijanja ratnog sukoba bilo preko 13% nepismenih, polupismenih osoba ili osoba bez školske spreme, odnosno nepoznate školske spreme, među populacijom iznad 10 godina starosti. Komentar i zaključak su suvišni jer podaci rječito govore sami za sebe.

Uspoređivanjem podataka prosječne obrazovanosti u deset zemalja industrijski razvijene Europe (Švedska, Velika Britanija, Švicarska, Francuska, SR Njemačka, Belgija, Nizozemska, Danska, Austrija i Norveška) u odnosu na izračunanu prosječnu obrazovanost radno aktivne populacije iznad 15 godina u Hrvatskoj, dobiva se dijagram aproksimativnih usporednih vrijednosti (vidi dijagram 2).

Dijagram 2

Prikaz aproksimativne obrazovanosti u Hrvatskoj i odabranom uzorku europskih zemalja

Prema podacima u dijagramu može se zaključiti da Hrvatska u 1991. godini aproksimativno zaostaje za prosječnom obrazovanošću u Europi za približno tri godine (preciznije za 2,9 godina), uz napomenu da se u postojećem stanju za svakih 10 godina – prema stanju u Hrvatskoj – prosječna obrazovanost populacije još uvijek uvećava za 0,9-1 godinu obrazovanja, dok se u Europi taj prosjek za isto razdoblje uvećava za 0,6 do 0,8 godina školovanja, ali na bitno drukčijoj strukturi obrazovanosti radno aktivne ili potencijalno radno aktivne populacije. U strukturi obrazovnih skupina dinamika promjena je raznolika. Primjerice, u skupini osoba "bez osnovne škole ili nepoznato" broj osoba se svakih deset godina smanjuje za 4 do 6 %, pa će biti potrebno još najmanje dvadeset godina da ova skupina u statističkim iskazima postane zanemariva. Gledajući posve statistički, ova skupina djeluje najnepovoljnije na razinu prosjeka. Skupina osoba koje imaju 4-7 razreda osnovne škole, koja je uz to jedna od najbrojnijih, smanjuje se za svaku dekadu za približno 10% u strukturi populacije tako da će i ova skupina s nepotpunom osnovnom školom za dvadeset godina nestati iz statistike ili postati zanemariva. Sve predočene skupine spadaju u kategoriju "negativnih", dakle onih koji u većoj ili manjoj mjeri izravno umanjuju prosjek obrazovanosti radno aktivne populacije. Preostale skupine su "pozitivne" skupine koje bilježe stalni rast, od čega je skupina "sa završenom osnovnom školom" najznačajnija i ona pokazuje porast za svaku dekadu od približno 5% u strukturi radno aktivne populacije. U ovoj skupini najzornije se iskazuje nacionalna obrazovna politika, obvezatnost osnovnog školovanja, osipanje i nezavršavanje školovanja učenika i sl. Među pozitivnim skupinama jedna od značajnijih jest skupina osoba koje imaju završenu visoku školu odnosno fakultet. Ta skupina, s obzirom na visok prosjek godina obrazovanja (prosjek oko 16 godina), ovisno o brojnosti u skupini izravno poboljšava ukupni prosjek radno aktivne populacije. Ova skupina u svakom pogledu zaslužuje svestranu pozornost u istraživanju, tim prije što je Hrvatska u tom smislu izrazito zanimljiva. Kao prvo, u bivšem sustavu imala je najnižu stopu obuhvata studenata na deset tisuća stanovnika (prema drugim republikama), stopa odustajanja od studija (osipanje) jest preko 40% na broj upisanih, broj diplomiranih u redovitom roku znatno je ispod europskih standarda, među pedeset poznatih sveučilišta u Europi i njihovih fakulteta iz svih područja znanosti nema niti jednog iz Hrvatske, očigledne su disproporcije u zastupljenosti znanstvenih područja i polja (fakulteti, područja, polja, discipline, broj upisanih studenata i sl.) te, na koncu, od osoba koje su diplomirale na fakultetima njih 28% (minimalno) ne radi u svojoj struci. Zbroj ovako nabrojanih nesvršishodnosti prelazi uobičajenu nebrigu za ljudski, kadrovski i kreativni potencijal kojim raspolaže jedna suvremena i suverena država. Razlozi za zabrinutost utoliko su ozbiljniji što u mnogim industrijski razvijenim zemljama broj osoba s visokom spremom iznosi preko 10%, a neke od tih država planiraju u prvim desetljećima 21. stoljeća ostvariti oko 15% udjela visoko obrazovanih stručnjaka u radno aktivnoj populaciji. Podaci koji se u službenim statistikama iskazuju za Hrvatsku nisu u kvalitativnom smislu vjerodostojni jer je bivši režim imao zakonski legaliziranu instituciju priznavanja visoke spremne osobama koje takvu spremu nisu imale, a radile su na mjestima visokih državnih službenika. Prema slobodnoj procjeni, najmanje je oko 8% takvih osoba u

populaciji visoke obrazovanosti osoba kojima je priznata visoka sprema i koji se vode u ovoj obrazovnoj skupini radno aktivne populacije. Na temelju iskazanog, brojni su i dalekosežni zaključci koji se mogu istražiti i analizirati sa stajališta obrazovanosti populacije, i to u svakoj skupini bez obzira na to pokazuje li negativan, pozitivan ili neutralan trend.

Međutim, zaključivanje o prosječnoj obrazovanosti ne bi bilo cjelovito niti znanstveno dovoljno transparentno kada se ne bi iskazale i analize nekih drugih pokazatelja (Jansen, Kreiner, Kreggh, Nielsen, 1987) do kojih je moguće doći znanstvenim postupcima te interpretirati njihovo značenje. Jedan od takvih kardinalnih podataka jest razdioba radno aktivne populacije u djelatnosti primarnog, sekundarnog, tercijalnog i kvadrilnog sektora te podaci o broju poljoprivrednog stanovništva. Kad je u pitanju razdioba kontingenata radno aktivnog stanovništva na primarni, sekundarni, tercijalni i kvadrilni sektor, odmah treba zaključiti da hrvatska statistika takve podatke ne iskazuje izravno te da je do aproksimativnih vrijednosti moguće doći posrednim putem resistematiziranja podataka o broju zaposlenih prema djelatnostima. Sedamdesetih godina pojavili su se prvi cjeloviti radovi koji su ukazivali (Fridmman, 1970) na zakonomjerno pregrupiranje kontingenata radne snage (smanjenje zaposlenih u primarnom sektoru, povećanje zaposlenih u sekundarnom i tercijalnom sektoru). Spomenutih godina započinje smanjenje zaposlenih u sekundarnom, tj. prerađivačkom sektoru uz brzo povećanje zaposlenosti u tercijalnom sektoru, a koncem osamdesetih godina i pojava izrazite tendencije porasta zaposlenih u kvadrilnom sektoru. Interpretacija tih zakonomjernosti oslanjala se na očigledne posljedice znanstvenog, tehničkog i tehnološkog mijenjanja sredstava rada i tehnologije općenito (Walker). Uočene promjene u visoko industrijskim razvijenim zemljama kasnije su se potvrdile zakonomjernima u nešto ubrzanim fazama promjena razvijenih zemalja. Drugi podatak koji je komplementaran prethodno spomenutoj tendenciji (Leger, 1981) jest odnos poljoprivrednog i industrijskog dijela radno aktivne populacije. U osnovi ovaj odnos jest odnos primarnog i sekundarnog, uz ozbiljnu razliku da se pod poljoprivrednim stanovništvom ne uzima samo radno produktivan već i uzdržavan dio populacije koji spada u tu skupinu. Broj poljoprivrednog stanovništva u Hrvatskoj u proteklih četrdeset godina smanjivao se prema podacima koji su prikazani u tablici 3.

Tablica 3

Godina	1961.	1971.	1981.	1991.
Ukupno poljoprivrednog stanovništva u %	43,9	29,1	15,2	9,1

Izvor: SLJ-94, str. 76

Nakon završetka Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj je bilo više od 70% stanovništva koje se bavilo i živjelo od poljoprivrede, a prema iskazanom podatku vidljivo je da se 1961. godine još uvijek oko 44% stanovništva bavi poljoprivredom. Može se zaključiti da je tako nagla promjena u odnosu poljoprivrednog i industrijskog stanovništva izazvala brojne, uglavnom štetne posljedice. Prvo,

zbog toga što su procesi takve preobrazbe poljoprivrednog pučanstva u industrijski razvijenim zemljama trajali 80 do 120 godina, bili su uglavnom (Kifer, 1975) uravnoteženi, generacijski raspoređeni i u manjoj ili većoj mjeri nadzirani. U Hrvatskoj je proces industrijalizacije u pojedinim dekadama gotovo prepolovio broj poljoprivrednog stanovništva stvarajući mnogobrojne neželjene pojave.

Gledajući generacijski, 1991. godine broj poljoprivrednog pučanstva iznosio je 9,1% što nije jednako broju osoba u skupini zaposlenih u poljoprivredi. Podatak od 9,1% odnosi se na udio u ukupnom broju stanovništva, a u odnosu na radno aktivnu populaciju broj osoba u poljoprivrednoj proizvodnji iznosi 13%. Pri tome valja voditi računa da je od ukupnog poljoprivrednog stanovništva gotovo 35% uzdržavanog, dakle starog i izvan proizvodnje, odnosno da je od ukupnog radno aktivnog pučanstva (1.811.084 – SLJ-94, str. 97) preko 57% u prvom ili drugom generacijskom slijedu proizašao iz poljoprivredne skupine, koja u mnogo čemu nosi brojne tipične oznake u ponašanju i socijalnim reakcijama.

Proporcije i disproporcije profesionalnog usmjeravanja mlade generacije prema podacima iskazanim u tablici br. 4 (usporediti s proporcijama zaposlenih u granama djelatnosti) zabrinjavajuće su u odnosu na neke strategijske odrednice razvoja Hrvatske. To zabrinjavajuće stanje unutar školskog sustava iskazuje se u podacima koji se odnose na diplomirane učenike prema područjima rada. Generacija učenika koja je završila osnovnu školu 1992/93. školske godine iznosila je 58.002 učenika. Taj broj je već generacijski umanjen za one koji su napustili školovanje. Učenici koji su završili osnovnu školu upisuju se u približno 35 raznolikih strukovnih smjerova srednjeg obrazovanja. Prijelaz učenika iz osnovne u srednju školu generacijski je za Hrvatsku u prosjeku iznad 92%.

Broj učenika koji upišu, a potom i diplomiraju na srednjoj školi iskazuje veliki gubitak (prosječno oko 12.000) na štetu onih učenika koji odustanu od obrazovanja u srednjoj školi i upućuju se prema tržištu radne snage. Iako nije predmet užeg interesa i istraživanja, potrebno je upozoriti da podaci iz tablice br. 4 pokazuju veliku neusklađenost u odnosu na broj zaposlenih u pojedinim granama djelatnosti (područjima rada), a te neusklađenosti nisu posljedice svjesnog djelovanja na strukturalne promjene odnosa (restrukturiranja), nego zatečenog stanja u mreži škola (prostora, opreme i nastavnika) i sl. Industrijski razvijene zemlje, dakle zemlje razvijenog kapitalizma, suočile su se s ovim problemom pedesetih godina. Dilema je bila u planskom ili samoregulativnom poticanju strukturnih promjena. Odabir samoregulativnih instrumenata putem tržišta rada i tržišta radne snage imao je kao posljedicu dvije veoma krupne promjene koje i danas karakteriziraju europsko školstvo. Prvo je odustajanje od nakane da se na razini srednjeg obrazovanja obrazuju uski profili strukovnih stručnjaka u korist širokih profila, za koje se ne očekuje da im je razina znanja (navika i vještina) prilagođena aktualnoj tehnološkoj razini u pojedinim područjima rada. Tzv. široki profili veoma brzo su se pokazali u mnogobrojnim vrijednostima na tržištu rada (Kelly, 1988), na zadovoljstvo poslodavaca, ali i pojedinaca koji nisu naknadno obrazovani za uske specijalnosti za koje ne mogu pronaći radno mjesto. Druga važna karakteristika jest razvoj cjelokupnog sustava (mreže škola) u funkciji trži-

Tablica 4

Učenci koji su završili školovanje, po vrstama škola – područjima rada

Redovne škole	Završili školovanje		
	1990/91.	1991/92.	1992/93.
Osnovne škole (VIII. razred)	52276	52228	58002
Srednje usmjereno obrazovanje	39903	37728	39682
Strojarsko-brodograđevna	5389	4547	4579
Metalurška	35	9	17
Elektrotehnička	4059	3725	3511
Strojarska i elektrotehnička	257	511	1242
Prirodoslovno-matematička	1443	1130	2193
Matematičko-informatička	1854	2379	1254
Poljoprivredna	1407	646	756
Prehrambena	932	611	702
Biološka	-	77	166
Veterinarska	249	260	238
Šumarska	140	107	130
Drvopreradaivačka	946	731	842
Graditeljska	1741	1225	1393
Cestovni i gradski promet	604	563	571
Unutarnji transport	52	91	56
željeznički promet	183	125	171
Pomorski i riječni promet	333	494	421
Zračni promet	76	82	59
PTT promet	226	121	149
Grafička	254	268	202
Kemijska tehnologija	1481	1163	1277
Tekstilna i odjevna	2684	2258	2037
Kožarska	49	46	25
Galanterija i obuća	434	326	368
Geološka-rudarsko-naftna	153	122	109
Ekonomska	3680	3805	4148
Trgovinska	2111	2119	2373
Ugostiteljsko-turistička	2665	2976	3328
Upravno-pravna i sigurnosna	1727	1737	1778
Zdravstvena	1831	1755	1786
Osobne usluge	685	607	619
Odgojno-obrazovna	-	1018	1149
Kultura s informativnom i izdavačko-knjižarskom djelatnošću	1956	1788	1810
Glazbena umjetnost	8	9	-
Likovna umjetnost i dizajn	259	297	223
Umjetničke škole	223	242	229
Glazbene	203	217	208
Baletne	20	25	21
<i>Škole za obrazovanje djece i mladeži s teškoćama u razvoju</i>			
Osnovne škole	444	400	476
Srednje usmjereno obrazovanje	376	218	182
<i>Škole za obrazovanje odraslih</i>			
Osnovne škole	411	294	272
Srednje usmjereno obrazovanje	5518	2863	2039
<i>Škole za osnovno posebno obrazovanje</i>			
Osnovne glazbene i baletne škole	1002	947	1100

Izvor: SLJH-94/395

šta rada i radne snage za kraće, ciljano i kvalitetno osposobljavanje za one profesionalne i radne funkcije koje se na tržištu rada iskazuju kao potrebne. Ove dvije najznačajnije odrednice imaju i niz drugih oznaka koje se u onoj mjeri pokazuju u razdobljima razmjerno velike nezaposlenosti (Kogan, 1985) (preko 8% od ukupnog broja radno aktivne populacije).

Istražujući problem obrazovanosti radno aktivne populacije, kao jedan od neprijepornih pokazatelja vrijednosti ljudskog kapitala kojim raspolaže uža ili šira socijalna zajednica, jednostavno je potvrditi stajališta da razina obrazovanosti ima utjecaj na svekolike aspekte stanja i mogućnosti razvoja. Potpuno drukčija i u posljednje vrijeme sve više naglašavana pitanja jesu pitanja strukture znanja (Brown, Gaston, 1980) (područja i polja ljudskog iskustva) te kvalitete znanja, pod kojom se podrazumijeva razina primjenjivosti, dubina i trajnost pojedinih znanja. S obzirom na to da se Hrvatska zbog mnogobrojnih razloga nalazi u situaciji da mijenja i usavršava svoj školski sustav i koncepciju obrazovanja, sva ova pitanja trebaju na izravni i neizravni način odrediti polazna stajališta o ovom problemu. Raznolikije i svestranije razmatranje relevantnih pitanja o ovoj temi pridonosi boljem razumijevanju brojnih pitanja (Broadfoot, 1987) koja su se u dosadašnjim volonterskim i improvizatorskim preinakama školskog sustava zanemarivala. U Europi i industrijski razvijenim zemljama svijeta obrazovanje je odavno prestalo biti pitanje socijalnog i kulturnog standarda te postalo eminentno pitanje razvoja i njegove strategije (Ekholm, Grabbe, 1988) svakog nacionalnog razvoja i određenja.

Ovo je jedan posve osobit i uzak prikaz problema koji veoma uvjerljivo ilustrira pitanje važnosti društvenih znanosti u očekivanim i neočekivanim društvenim promjenama. Obrazovanje i socijalni kontekst, njihov međuodnos i perspektiva toga odnosa pokazuju i objašnjavaju supstancijalne prosudbe o socijalnoj zajednici, pa i realnim mogućnostima njezina razvoja.

LITERATURA

- Blyth, W. A. L. *Development, experience and curriculum in primary education*, Croom Helm, London, 1984.
- Boncher, L. *Tradition and change in Swedish education*, Pergamon, Oxford (England), 1982.
- Booth, T. *National perspectives*, Open University Press, Milton Keynes (England), 1982.
- Brembeck, C. S. *Education and the development of nations*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1966.
- Bruner, J. S. *The process of education*, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1966.
- Chine, R. and Benne, K. D. *General strategies for effecting changes in human system (The planning of change – 2nd edu.)*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1969.
- Douglas, J. W. B., Ross, J. H. and Simpson, H. R. *All our future: a longitudinal study of secondary education*, London, 1968.
- Elvin, H. L. *The educational systems in the European community: a guide*, NFER-Nelson, Windsor (UK), 1981.

Gray, V. S. *The teaching of reading and writing*, UNESCO, Paris, 1956.

Havelock, R. G. *The change agent's guide to innovation in education*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1973.

House, E. R. *Three perspectives of innovations: technological, political and cultural (improving schools: using what we know)*, Sage Publications, Beverly Hills, Calif., 1981.

Larson, M. S. The rise of professionalism, *Revue française de sociologie*, 22, 1981.

Organization for Economic Cooperation and Development, *Reviews of national policies for education (1986, 1987, 1988, 1989.)*, OECD, Paris.

UNESCO *New trends in integrated science education*, UNESCO, Paris, 1983.

UNESCO, *Year book (1986-1989)*, Paris

WCOTP (World Confederation of Organizations of the Teaching Profession) *Report: New technologies and the training of teacher*, Council for Cultural Cooperation, Strasbourg, 1986.

EDUCATION AS A SUBSTANCE OF DEVELOPMENT

Antun Mijatović

Institute for Applied Social Research, Zagreb

The results of research concerning the active working population's level of education are, according to the author, in many ways significant for the assessment of Croatia's development prospects. In the course of investigating the causes and consequences affecting the current level of education of the working population, other indicators influencing the basic prerequisites of the social, economic and cultural development of Croatia have also emerged. The research unequivocally establishes that the knowledge and ability of the working population is recognized as a substance of development, which makes the systematic scientific and long-term influence on changes in the national school-system even more significant. Referring to many research projects as well as to attitudes of relevant international organizations, this research demonstrates a high correlation between the working population's level of education and the increase of the national product together with other aspects of development. Especially important are those statements bringing into relation the level of education with realistic prerequisites for the development of democracy. Numerous conclusions emerging from the results produced, and pertaining to the work market, highly educated staffs, structure of professional groups etc., are proof of an inefficient system as well as conceptual foundation. Education as a substance of development opens many decisive questions regarding social system, concepts of development and action of diverse segments (social sub-systems) which have to be stable and in the long run directed towards finding the answers required.

AUSBILDUNG ALS ENTWICKLUNGSSUBSTANZ

Antun Mijatović

Institut für die angewandten Gesellschaftsforschungen, Zagreb

Die angeführten Angaben der Untersuchungen über die Ausbildung der Berufstätigen haben nach der Schlußfolgerung des Autors mehrfache Bedeutung für die Einschätzung der Entwicklungsmöglichkeiten der Republik Kroatien. Bei der Forschung nach den Ursachen und Folgen, die das heutige Ausbildungsniveau der Berufstätigen beeinflußt haben, sind auch andere Indikatoren, die auf die Grundvoraussetzungen der sozialen, wirtschaftlichen und kulturellen Entwicklung Kroatiens wirken, gezeitet worden. Die Untersuchung zeigt eindeutig, daß die Kenntnisse und die Fähigkeit der Berufstätigen als die Entwicklungssubstanz geachtet werden, so daß es um so bedeutsamer ist, auf die Änderungen im Nationalschulsystem systematisch, wissenschaftlich und langfristig zu wirken. Sowohl zahlreiche Untersuchungen als auch Einstellungen der relevanten internationalen Organisationen anführend, zeigt die Untersuchung eine hohe Stufe der Korrelation und entscheidende Einflüsse der Ausbildung der Berufstätigen sowohl mit dem Zuwachs des Nationalprodukts als auch mit allen anderen Entwicklungsaspekten. Besonders bedeutsam sind jene Behauptungen, die die Ausbildung mit den realen Voraussetzungen für die Entwicklung der Demokratie in Verbindung bringen. Zahlreiche Schlußfolgerungen, die aus den gezeigten Angaben hervorgehen, und die sich auf den Arbeitsmarkt, hochgebildete Fachkräfte, die Struktur der Berufsgruppen beziehen, zeugen von einem unwirksamen System und seiner konzeptuellen Begründung. Die Ausbildung als die Entwicklungssubstanz stellt zahlreiche entscheidende Fragen der Gesellschaftsordnung, der Entwicklungskonzeption und der Wirkung verschiedener Segmente (gesellschaftlicher Untersysteme), die stabil und auf die Lösung der genannten Fragen langfristig gerichtet sein müssen.